

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/2 (Aralık / December 2023), 67-82

Allah'ı ve Resulünü Minnet Altında Bırakmak (Hucurât 17. Âyet Özelinde Bir Analiz)

Putting God And His Prophet Under Obligation

Ahmet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Islamic Sciences Faculty, Department of Tafsir, Tokat/Türkiye

ahmet.aozdemir@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-2389-6693

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Eylül/September 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Kasım/November 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Özdemir, Ahmet. "Allah'ı ve Resulünü Minnet Altında Bırakmak (Hucurât 17. Âyet Özelinde Bir Analiz)". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2023), 67-82.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1356628

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ahmet Özdemir).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Putting God And His Prophet Under Obligation

Abstract: This work of ours is about the servant's display of behavior such as ruminating while fulfilling his responsibility to Allah. Our subject will be discussed within the framework of the 17th verse of the Surah Hucurat. During this evaluation, verses with similar characteristics that we think may be relevant are also included. In addition, it will not only touch on the historical dimension of the issue, but also draw attention to what kind of attitudes are exhibited today. Indeed, such behaviors have continued in later periods as it did in the period of the Prophet.

The person sent to the world for a test is responsible for fulfilling some obligations in this context. This is not a choice but a necessity. This is because man's being rewarded in the hereafter and living a more peaceful life in this world depend on this. Therefore, it is in his favor to fulfill his duty of servitude. Therefore, it is not morally right to try to make others feel grateful for their behavior in accordance with the divine command. Because Allah is never in need of a servant's worship. There will always be people who will serve Him. It is the human being that is in need. Since everything he has is at the discretion of Allah, he needs Allah's help and support in both this world and the afterlife.

The main goal of our study is to reveal opinions about how people should behave while fulfilling their servitude responsibility. In this context, the position of the creator and the issue of where the servant should stand in regards to it will be explained. While the creator is at the highest position, man is only one of the things that He created. Of course, being given responsibility, unlike other beings, has increased the value of man in the sight of Allah. But this value is valid as long as he fulfills his servitude responsibility. Otherwise, he will descend to a lower level than all creatures. No matter how valuable a person is, he has to be aware of how helpless he is in front of his creator and that he is always in need of Him. If he is not aware of this, the worship and good behavior he will perform will have no value in the sight of Allah because he could not behave in the way He wanted towards the being he was responsible for. If he does this on purpose, of course, the price will be higher.

The belief part of the issue is of greater importance. As a matter of fact, a person who appreciates Allah properly and knows His power well will need to determine his attitudes accordingly. In this context, knowing what the attributes of Allah mean and what the dimensions of these attributes are reflected in the servants will make the subject more understandable. Because the way to know Allah is to know His attributes. Another relevant issue is to show the necessary respect to the messengers sent by Allah, both in their lives and in the context of the knowledge they left behind. It is an undeniable fact that the respect to be shown to them is the respect shown to Allah. Therefore, the position of the prophets should be different from other people.. Because they are not people acting on their own, but chosen people who fulfill their duties according to Allah's orders. Therefore, disrespect to them will be considered as disrespect to God.

It is seen that the Bedouins acted unconsciously on this issue that we are focusing on. These were people who were new Muslims or claimed to be Muslims. They had an extreme attitude towards the Prophet. This event did not occur once, but several times in similar ways. As mentioned above, these behaviors will actually be considered a disrespect to God. It is known that they act with purely worldly motives. Because, instead of receiving good news, prayer and advice for the hereafter, they have revealed that they are after worldly interests in material terms. Verses on the subject have been revealed to set an example for people who will follow this attitude and show the same behavior in the future. In response to their behavior, it is admirable that the Prophet kept his calm and behaved tolerantly instead of responding to them in retaliation. Muslims living in later periods will also need to be more careful not to be exposed to the warning in the verse.

Keywords: Tafsir, God, Prophet, Gratitude, Bedouin.

Allah'ı ve Resulünü Minnet Altında Bırakmak (Hucurât 17. Âyet Özelinde Bir Analiz)

Öz: Bu çalışmamız kulun, Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirirken akabinde başa kakma gibi bir davranışı sergilemesiyle alakalıdır. Konumuz Hucurât sûresinde geçen 17. âyet çerçevesinde ele alınacaktır. Bu değerlendirme esnasında ilgili olabileceğini düşündüğümüz benzer özellikteki âyetlere de yer verilecektir. Bunun yanında meselenin sadece tarihi boyutuna değinmekle kalmayıp günümüzde buna benzer ne tür tavırların sergilendiğine de dikkat çekilecektir. Nitekim bu tür davranışlar, Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de devam etmektedir.

Dünyaya imtihan için gönderilen insan, bu kapsamda bazı yükümlülükleri yerine getirmekle sorumludur. Bu, bir tercih değil zorunluluktur. Çünkü insanın, ahirette mükafat elde edebilmesi, dünyada ise daha huzurlu bir hayat yaşayabilmesi buna bağlıdır. Dolayısıyla kulluk görevini yerine getirmesi kendi lehine olan bir durumdur. O nedenle ilahi buyruk gereği davranışlarından dolayı başkalarını minnet altında bırakmaya çalışması ahlaken doğru değildir. Çünkü Allah, kulun yapacağı ibadete hiçbir zaman muhtaç değildir. Her dönemde O'na kulluk edecek insanlar bulunacaktır. Muhtaç olan insandır. Sahip olduğu her şey Allah'ın takdirinde olduğundan hem dünya hem de ahiret hayatında Allah'ın yardımını ve desteğine muhtaçtır.

Çalışmamızın temel hedefi insanların, kulluk sorumluluğunu yerine getirirken nasıl bir tavır içerisinde olmaları gerektiğine dair görüşler ortaya koymaktır. Bu kapsamda yaratıcının konumu ve bunun karşısında kulun nerede durması gerektiği meselesi izah edilecektir. Yaratıcı en üst konumda iken insan, onun var ettiği şeylerden sadece bir tanesidir. Elbette ki kendisine diğer varlıklardan farklı olarak sorumluluk verilmesi insanın Allah katındaki değerini artırmıştır. Fakat bu değer onun, kulluk sorumluluğunu yerine getirdiği sürece geçerlidir. Aksi takdirde bütün yaratılmışlardan daha alt seviyeye inecektir. Ne kadar değerli olursa olsun insan, yaratıcısı karşısında aciz olduğunun, ona her daim muhtaç olduğunun bilincinde olmak durumundadır. Bunun farkında olmadığı takdirde yerine getireceği ibadetlerin, iyi davranışların Allah katında bir değeri olmayacaktır. Çünkü sorumlu olduğu varlığa karşı O'nun istediği şekilde bir davranış ortaya koyamamıştır. Bunu bilinçli bir şekilde yaptığı takdirde onun bedeli elbette ki daha ağır olacaktır.

Meselenin inanç boyutu daha büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim Allah'ı gereği gibi takdir eden, O'nun gücünü iyi bilen bir insanın, tavırlarını buna göre belirlemesi gerekecektir. Bu bağlamda Allah'ın sıfatlarının ne anlama geldiği, bu sıfatların, kullara akseden boyutlarının neler olduğu hususlarının iyi bilinmesi konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Çünkü Allah'ı tanımanın yolu O'nun sıfatlarını bilmekten geçmektedir. Konuyla alakalı bir diğer mesele Allah'ın gönderdiği elçilere gerek yaşantılarında gerekse bıraktıkları ilim mirası bağlamında gereken saygıyı göstermektir. Onlara gösterilecek saygının, Allah'a gösterilen saygı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. O nedenle peygamberlerin konumu diğer insanlardan farklı olmalıdır. Çünkü onlar, kendi başlarına hareket eden insanlar olmayıp Allah'ın emirlerine göre görevlerini yerine getiren seçilmiş insanlardır. Bu nedenle onlara yapılan saygısızlık Allah'a yapılmış bir saygısızlık olarak değerlendirilecektir.

Bedevelerin, üzerinde durduğumuz bu meselede bilinçsizce hareket ettikleri görülmektedir. Yeni Müslüman olan veya Müslüman olduğunu iddia eden bu kişiler, Hz. Peygamber'e karşı haddi aşan bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu olay bir defa değil birkaç defa benzer şekillerde meydana gelmiştir. Az önce de değinildiği gibi bu davranışları aslında Allah'a karşı bir saygısızlık olarak kabul edilecektir. Tamamen dünyevi saiklerle hareket ettikleri malumdur. Çünkü ahirete yönelik bir müjde, dua, öğüt almak yerine maddi anlamda dünyevi çıkar peşinde olduklarını ortaya koymuşlardır. Bu tavırları, sonraki dönemlerde gelecek ve aynı davranışı sergileyecek insanlara örnek olsun diye konu hakkında âyetler indirilmiştir. Onların bu tavırlarına karşılık Hz. Peygamber'in, sükunetini koruması, onlara misliyle mukabele etmek yerine hoşgörülü davranması takdire şayandır. Sonraki dönemlerde yaşayan Müslümanların da âyetteki uyarıya muhatap olmamak için daha dikkatli olmaları gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Hz. Muhammed, Minnet, Bedevi.

Giriş

Bir iyiliğin başa kakılması ahlâkî bir davranış olmadığı gibi bunun Allah ve resulüne karşı yapılması konunun vahametini daha da artırmaktadır. Böylesi bir tavır, iman konusunda bir eksiklik ve Allah'ı gereği gibi takdir edememekten kaynaklanmaktadır. Nitekim inanan bir insan, zaman zaman ameli noktalarda hata yaptığında bu davranışı onun inancıyla bağlantılı ise konu amel boyutundan iman boyutuna doğru evrilmektedir. Bu da daha tehlikeli bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. O nedenle bazı davranışların temelinde nelerin yattığı, kişiyi bu davranışa sevk eden amillerin neler olduğunun ortaya çıkarılması elzem hale gelmektedir. Çünkü ameli boyuttaki bir hata affedilir olsa da inanç noktasındaki bir eksiklik telafisi imkânsız hale gelmektedir.

Bedeviler ekseninde insandaki inanç ve amel şeklinde tezahür eden davranış eğilimini ele aldığımız bu makalemizle alakalı müstakil bir çalışma göremedik. Konu, daha çok müfessirlerin ilgili âyetleri değerlendirdikleri kısımlarda ve akâid kitaplarının iman bahislerinde kısaca yer almaktadır. O nedenle önemine binaen her dönemde yaşayan Müslümanların, iman noktasında daha dikkatli olmaları, Allah ve Resulüne inanmanın ne demek olduğuyla ilgili bilinçlenmelerine yardımcı olmak adına böyle bir konuyu çalışmayı uygun bulduk.

Bizim ele alacağımız âyet, Hucurât sûresi 49/17. Âyetidir. Fakat müfessirlerin birçoğu konu bütünlüğü açısından önceki üç âyeti de katarak bir değerlendirme yapmayı tercih etmişlerdir. Çünkü meselenin doğru anlaşılması ancak bu şekilde mümkün olacaktır. O nedenle biz de âyeti çoğu zaman müstakil olmakla birlikte bazı durumlarda bağlamıyla birlikte değerlendirmeye çalıştık. Bu anlamda mümin ve Müslüman kavramlarının ne manaya geldiği, konunun arka planında nelerin bulunduğu, Allah ve Resulüne imanın ne şekilde olması gerektiğine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Konuyla ilgili ayetlerin meallerini burada zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz: “*Bedeviler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok başıslayan, çok esirgeyendir. Müminler ancak Allah'a ve Resulüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşırlardır. İşte doğrular ancak onlardır. De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.*”

1. Kavramsal Tahlil ve Konuya Genel Bir Bakış

1.1. Sözlük Anlamı

مَنَّ/menn kelimesi kök olarak ödül beklemeyen birine yapılan iyilik,¹ iyilikte bulunmak,² kesmek,³ kendisiyle tartı yapılan alet,⁴ Müslüman olmayan bir esiri salıvermek,⁵ değersizleştirmek, noksanlaştırmak⁶ anlamlarına gelmektedir. Ömürleri kısalttığı ve mazeretleri sona erdirdiği için ölüme de *menûn* denmiştir. Hoş görülme minnet de bu anlamdadır.⁷ Kesmek anlamı düşünüldüğünde birine

¹ Ebû Abdîrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/169; Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdülkerim İzbâvî (Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt, 1422/2001), 36/194.

² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 5/267; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa. Sihâhu'l-luğa, es-Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990), 6/2207; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 36/194.

³ İbn Fâris, *Mu'cem*, 5/267; Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2207; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119), 6/4277.

⁴ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 4. Basım, 1426/2005), 477.

⁵ Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.), 198.

⁶ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb/et-Tefsîrü'l-kebir* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420), 7/41.

⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/41.

yapılan iyiliği kesmek, sona erdirmek manası çıkmaktadır.⁸ Kısaca başa kakılmadığı zaman ihtiyacı kesip yok etmekle birlikte yardımı ve şükürü de keser yok eder, anlamındadır.⁹ Dolayısıyla bir taraftan ihtiyacı karşılıyorken diğer taraftan yardımlaşma ruhunu ve Allah' şükretmeyi ortadan kaldıran bir hale dönüşür.

Aynı kökten türeyen *مِنَّة*/minnet kelimesi ise büyük iyilik,¹⁰ Mennân, Allah için sıfat olarak kullanıldığında kullarına iman bahşetmesi, lütufta bulunması,¹¹ övünme kastı olmaksızın nimet bahşetmesi¹² anlamlarında kullanılmaktadır.

Özetle kelimenin sözlük anlamının odak noktası var olan bir şeyi değiştirmek, sona erdirmek şeklindedir. İhtiyacı giderilen bir kişinin ihtiyaçlı hali nispeten veya tamamen sona ermiş ve o kişi muhtaç olmaktan çıkmıştır. Esir serbest bırakıldığında esaretten kurtulmuş ve özgür bir hale gelmiştir. Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi, yapılan iyilik neticesinde iyilik yapılan kişide bir değişim gerçekleşmiştir.

1.2. Terim Anlamı

Minnet, iki kısma değerlendirilmektedir: Birincisi, bizzat iyilik yapmak anlamındadır. İkincisi ise bu iyiliğin söz ile dile getirilmesidir. Bu ikincisi çirkin kabul edilmiştir.¹³ Hucurât süresindeki âyette¹⁴ geçen Allah'ın minneti birinci kısma, bedevilerin minneti ise ikinci kısma dahil olmaktadır.¹⁵ Benzer bir sınıflandırmada birincisi, bir kişinin başka birine ona karşı haddi aşan bir tutum sergilemeden iyilik yapması, ikincisi ise birine iyilik yapıp peşi sıra iyilik yaptığı kişiye karşı kibirlilik taslayarak onu küçümsemesi şeklindedir. Aynı şekilde bunlardan birincisi övülmüş, ikincisi yerilmiştir.¹⁶ Allah'ın iyilikte bulunması kullarına karşı herhangi bir övünme kastı olmadığı için birinci kısma dahil edilmiştir.¹⁷ Bu bağlamda şunu da söylemek gerekir ki yapılan iyiliği başa kakmak onun sevabını yok edecektir.¹⁸ Kur'ân'da buna işaret eden âyetler¹⁹ mevcuttur.

Esasen *مَنْ*/menn kelimesi yardım ettiği kişiden herhangi bir karşılık beklemeden onun ihtiyacını karşılamak için yapılan iyilik anlamına gelmektedir. Karşılık beklendiği zaman *مَنْ عَلِي* /*menne alâ* kalıbı kullanılmaktadır.²⁰ Bu ikinci kısımda minnet, yapılan iyiliği hatırlatmak suretiyle bulandırmak/boşa çıkarmak anlamına gelmektedir.²¹ Minnet aslında herhangi bir karşılık beklemezsizin kişinin ihtiyacını gidermek manasındadır. Yardım etmekle yetinip başa kakılmadığı zaman yardım edilen kişi ömür boyu yardım eden kişiye minnettar olur.²²

Görülen odur ki bu kelimenin kökünde iyilik yapmak anlamı mevcuttur. Bu iyiliği başa kakıp kakmama gibi tavırlar neticesinde iyi ya da kötü netice vermektedir. Minnet Allah'tan geldiğinde her halükârda iyi kabul edilirken kulların iyilik anlayışları her iki kısma da dahil olabilmektedir.

⁸ İbn Fâris, *Mu'cem*, 5/267; Nâsiruddîn el- Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş (Dîmeşk/Beyrut: Dâru'r-Reşîd/Müessesetü'l-İman, 1421/2000), 3/311.

⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 6/4485.

¹⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 477.

¹¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/169.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 6/4279; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 36/201.

¹³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 477; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 36/194-195.

¹⁴ Hucurât 49/17.

¹⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 477.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 6/4279; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 36/194.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 6/4279.

¹⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 36/195.

¹⁹ "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığımız hayırlarımızı boşa çıkarmayın..." (Bakara 2/264). Ayrıca bkz. Bakara 2/262; Suarâ 26/18.

²⁰ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez- Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzîl ve uyuni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 5/589.

²¹ İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. er-Rahhale el-Fârûk v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007), 2/412.

²² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4485.

1.3. Minnet Altında Bırakmanın Ahlâkîliği

İnsanlara yapılan iyiliği başa kakma, bir beklenti içerisinde olma şeklinde tezahür eden davranış, iyilik olmaktan ziyade insanların rencide olmasına, toplum fertleri arasında kardeşlik bağlarının zarar görmesine ve yardımlaşma duygularının yok olmasına sebep olmaktadır. Çünkü bu tür bir eylemde her ne kadar iyilik yapılıyor gibi durum oluşsa da aslında verdiği zarar bakımından olumsuz bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da yapılan iyiliği gölgede bırakmakta ve eylem, çıkar ilişkisine dönüşmektedir.

Kur'an'da, yapılan iyiliği başa kakmayanlara mükafat verileceğinden bahsedilmektedir: “*Mallarını Allah yolunda harcıyıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.*”²³ Âyetteki مَنْ/menn kelimesi bazı müfessirler tarafından ihtiyaç sahibi birine yardım ettikten sonra “*ben sana iyilik ettim, seni fakirlikten kurtardım*” şeklinde bir hitapta bulunulması olarak yorumlanmıştır.²⁴ Böylece iyilik yapan şahıs, verdiği şeyi hatırlatarak iyilik yaptığı kişinin üzülmüne sebep olmaktadır.²⁵ Bu genelde bir defa ile sınırlı kalmayıp iyilik yapılan kişi üzerinde hak sahibi olduğu sürekli dile getirilmektedir. O nedenle iyilik yapıp başa kakanla hiç iyilik yapmayan aynı seviyede görülmüştür.²⁶ Böylesi davranış sergileyenler, Allah rızası için hayır yapan samimi kişiler olarak görülmemiştir. Bu davranışları sebebiyle, yaptıkları iyilik geçersiz hale gelmektedir.²⁷ Kendisine iyilik yapılmaya muhtaç kişi zaten üzüntülüdür. Kişiye yapılan iyiliğin dillendirilmesi onun üzüntüsünü daha da artırmaktadır. Diğer taraftan nimetin başa kakılması o nimeti asıl verenin Allah olduğunun unutulması anlamına da gelmektedir.²⁸ Bu tür bir davranış sergileyen kişi, kendisini malının mutlak hâkimi olarak görmekte ve onun üzerindeki yetkisinin sınırsız olduğunu düşünmektedir. Bu bakış açısına sahip olan kişi tarafından, yapılan iyiliğin sürekli dillendirilmesi, iyilik yapılan kişiyi rencide edici sözler sarf etmek ve başa kakmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu ise yapılan iyiliğin karşılığında mükafat elde edilmesine engel bir durumdur. Dahası başa kakmak büyük günahlardan sayılmıştır.²⁹ Dolayısıyla faydası olmadığı gibi büyük bir zararı da beraberinde getirmektedir.

Başka bir âyette de benzer bir vurgu söz konusudur: “*Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.*”³⁰ İnsanın yapısında yaptığı iyiliği çok görme, kendisine yapılan iyiliği az görerek nankörlük etme gibi bir özellik mevcuttur. Bu âyette ilk kısma işaret edilmiştir. Müfessirlerin değerlendirmelerinde âyet, “*verdiğini çok görmek veya verdiğiinden daha fazlasını istemek suretiyle başa kakmak*”³¹ şeklinde anlaşılmıştır. Daha fazlasını isteyerek bağışta bulunmanın yasaklanmasının sebebi, bu tür davranışta hırs ve cimrilik bulunması olarak görülmüştür.³² Daha fazlasını elde etmek gayesiyle bir başkasına mal verme tarzında değerlendirmenin yanı sıra yaptığı işin ağır olduğunu düşünerek Allah'ı minnet altında bırakmaya çalışma³³ tarzında bir yasaklama olarak da görülmüştür.

Bu son yorum bağlamında önceki âyetlerle bağ kurularak “*bu zor işlerden dolayı Allah'a karşı başa kakma şeklinde bir davranış sergileme, bu zor işleri yaparken gevşeklik gösterme, bu tür güzellikleri insanlara öğrettiğin için onları da minnet altında bırakacak davranış ortaya koyma*” anlamlarına gelebileceği de söylenmiştir.³⁴ “*Hem yaptığın ameli çok görerek Rabbini minnet altında bırakmaya*

²³ Bakara 2/262.

²⁴ Muhammed b. Habîb Ebü'l-Hasen el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. İbn Abdilmaksûd. İbn Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/337.

²⁵ Ebû Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.d. (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409), 1/326.

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/495.

²⁷ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 2/59.

²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/41.

²⁹ Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006), 4/325.

³⁰ Müddessir 74/6.

³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/253.

³² Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/465.

³³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/368.

³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/700.

çalışma hem de daha çok iyilik yapayım diye kendini zayıf duruma düşürme”³⁵ şeklinde yorumlar da yapılmıştır. Konuya vurgu yapılmasının diğer bir nedeni yapılan iyiliği başa kakmanın müşriklerin adeti olmasıdır.³⁶ Öte yandan dolaylı bir yorum olarak bu âyette sadaka vermeye teşvik olduğu³⁷ da ifade edilmiştir.

Hadislerde de yapılan iyiliği başa kakmanın yanlışlığına işaret eden ifadeler mevcuttur. Örneğin konuyu kıyamet günüyle ilişkilendiren bir hadis şu şekildedir: “Yüce Allah üç (sınıf) insanla kıyamet gününde konuşmaz. Bu insanlar verdiği her şeyi başa kakan kişi, yalan yeminle malını satan kişi ve elbisesini (kibirle) sürükleyen kişi.”³⁸ Diğer bir hadis ise cennete giremeyecek bazı kişilerin olumsuz davranışlarından bahsetmektedir: “Yaptığı iyiliği başa kakan, ana babaya isyan eden ve içki bağımlısı cennete giremez.”³⁹ Her iki hadis de söz konusu davranışı sergilemenin ahirette ağır cezayı gerektiren bir durum olduğunu göstermektedir.

1.4. Allah’ın Kullarına Minnette Bulunması (Nimet Vermesi)

Allah’ın, kullarına nimet bahşetmesi, başa kakma, onları rencide edici bir sözle birlikte olmadığı için övgüye değer bir durumdur. Şu da var ki, bu kadar iyiliğin karşılığında kuldan Allah’a karşı sorumluluk görevini yerine getirmesi beklenir. Çünkü O, hem kulun bizzat dünyaya gelmesine vesile olmuş hem de dünyadaki yaşamını devam ettirebilmesi için ona nimet bahşetmiştir. Bu bağlamda Kur’ân’da Allah’ın, nimet vermesinden bahseden birçok âyet bulunmakla birlikte ele aldığımız kavramın yer aldığı âyetlere burada değinmek istiyoruz.

Kur’ân’da kitap ve peygamber göndermekle Allah’ın, kullarına lütufta bulunduğu bahsedilmektedir: “*Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.*”⁴⁰

Müfessirlerin bu âyete getirdikleri yorumlara bakıldığında bazılarının göre Müslüman olma yönünde herhangi bir eğilimlerinin olmadığı bir dönemde Müslüman olma ve doğru yola ulaştırma nimetini elde etmişlerdir.⁴¹ Bir melek ya da cinin değil de kendi türünden bir insanın peygamber gönderilmesi, aralarında ülfet meydana getirerek ümmetinin kalplerini birleştirmesi açısından büyük bir nimet olarak görülmüştür.⁴² İçlerinden birinin peygamber olarak gönderilmesi onlar için bir onurdur. Kendi dilleriyle geldiği için onun geliş hikmetini daha iyi kavrayacaklardır. Onun doğruluğu, güvenilirliği, dürüst, temiz bir insan oluşu onlar nezdinde malumdur.⁴³ Nesep yönünden değil de iman ve merhamet yönünden müminlerden biri olan peygamber gönderildiği de söylenmiştir.⁴⁴ Buradaki nimetin Hz. Peygamber’in gönderilip ondan istifade etmeleri olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁵ Bütün alemlere gönderilmiş olması da ayrı bir nimettir. Bu nimet, ondan istifade edilmesi oranında artacaktır.⁴⁶ Hz. Peygamber’in, onların içinden gelmesi veya onlar gibi beşer olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁷ Bütün bu değerlendirmelerde kendi içlerinden, güven veren, onların halinden anlayan ve ilahi mesajı kullara ulaştıran birinin gönderilmiş olmasının büyük bir nimet olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

³⁵ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur’âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Cezire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 4/178.

³⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 29/298.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/299.

³⁸ Müslim, “İman”, 46 (No.171).

³⁹ Nesâî, “Eşribe”, 47 (5162).

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/164.

⁴¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 6/213.

⁴² Ebû Mansûr el- Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Murtaza Bedir (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 2/463.

⁴³ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/434.

⁴⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 2/129.

⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/653.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/418.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/400.

Kur'ân'da hidâyete erdirmekle Allah'ın müminlere nimet verdiğiinden de bahsedilmektedir: “Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek «Sen mümin değilsin» demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti; o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”⁴⁸

Âyet hakkında müfessirlerin değerlendirmeleri, dünya ve ahiret kazancı elde ettirecek bir inancın onlara bahşedilmesi merkezli olmuştur. Bazılarına göre daha önce inkârcı olup yalnız dünya nimetleri için mücadele ederken Allah, onlara hidâyet nasip etmiştir.⁴⁹ Bu âyet, İslam'la ve hidâyetle müşerref kılmak şeklinde anlaşıldığı gibi İslam'ı üstün kılmak anlamında da değerlendirilmiştir.⁵⁰ Allah, onlara istikamet üzere olma, iman etmek suretiyle şöhet kazanma ve İslam'a girme yönünden önde gelenlerden olma noktasında nimet bahşetmiştir⁵¹ de denmiştir. İslam'ı üstün kılmak,⁵² kalplerdeki iman nurunu güçlendirmek, o imanın gereği üzere amel etmek ve imanı sevdirmek,⁵³ dini yüceltmek ve müşriklere galip getirmek suretiyle lütufta bulunmak⁵⁴ olarak da değerlendirilmiştir. Kısaca önce ahireti kazandıracak imanı elde etmek, sonrasında da o dinin etrafında kenetlenerek dünyada da büyük bir kazanç elde ederek üstün konuma gelmek şeklinde anlaşılmıştır.

Yine Kur'ân'da bir kişiyi peygamber olarak görevlendirmenin büyük bir nimet olduğu anlatılır: “Peygamberleri onlara dediler ki: «(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değildir. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar.»”⁵⁵ “Andolsun biz Musa'ya da Harun'a da nimetler verdik.”⁵⁶

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki kullarından bir kısmına peygamberlik vermesi onlar, yaptıkları amellerle bunu hak ettikleri için değil Allah'ın bir lütfu olarak elde etmeleri sebebiyledir.⁵⁷ Burada bahsi geçen nimetten kastın peygamberlik olabileceği gibi hidâyet ve başarı elde etmek veya Kur'ân'ı okuyup anlamak olarak değerlendirilmesi de mümkün görülmüştür.⁵⁸ Allah'ın, nübüvvet ve hikmet vermek suretiyle lütufta bulunduğu da söylenmiştir.⁵⁹ Bununla birlikte peygamberler, alçakgönüllü davranarak kendilerinin üstün olduklarını söylememişler, sadece Allah, kullarından dilediğine lütufta bulunur demek suretiyle kendilerinin farklı olduklarını ifade etmişlerdir. Çünkü beşer olma açısından peygamberler diğer insanlar gibi olmakla birlikte diğer yönlerden onlardan üstündürler.⁶⁰ Allah'ın lütfu sayesinde öteki insanlardan farklı bir konumda yer almışlardır.⁶¹ Şu da var ki beşer olmaları yönünden diğer insanlarla eşit olmaları onlara peygamberlik verilmesine engel bir durum değildir.⁶² Dolayısıyla onların, insani yönü ile risalet görevlerini birbirinden ayırmak gerekir. Ümmetlerinin dikkat etmeleri gereken husus da onlar için ayrıcalıklı bir unsur olan peygamberlik görevleri esnasında nasıl bir örneklik sergiledikleri ve ne gibi mesajlar getirdikleridir.

Başka bir âyette de inananlar için ahirette sonsuz nimetler olduğundan bahsedilir: “İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.”⁶³ Bahsedilen durum müfessirler tarafından çoğunlukla cennet nimetleri olarak algılanmıştır. Örneğin kesintisiz, hiçbir eksilme

⁴⁸ Nisâ 4/94.

⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/424.

⁵⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/269.

⁵¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/132.

⁵² İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 2/436.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/191.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/53.

⁵⁵ İbrâhim 14/11.

⁵⁶ Sâffât 37/114.

⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/469.

⁵⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/126.

⁵⁹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/339.

⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/367.

⁶¹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 5/230.

⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/74.

⁶³ İnşikâk 84/25.

olmaksızın, üzüntünün olmadığı,⁶⁴ kusursuz, noksansız, cimrilik gösterilmeden verilen ödül,⁶⁵ bitip tükenmez, hesapsız nimet anlamlarında değerlendirilmiştir. Çünkü ahirette Allah'ın, cennetliklere nimeti sürekli. Ne var ki oraya girişleri kendi amelleri neticesinde değil Allah'ın yardımıyla. O nedenle her kul, Allah'a minnettardır.⁶⁶ Cennet nimetlerini elde etme aracı olan büyük bir sevabın olacağı şeklinde de yorumlanmıştır.⁶⁷ Kesintisiz olması burada bahsedilen nimetin cennet ile alakalı olduğunu göstermektedir.

Yine Kur'ân'da İsrailoğullarına nimet verildiğinden de bahsedilmektedir: “*Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bildircin gönderdik ve «Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz» (dedik). Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.*”⁶⁸ Buradaki *menn* kelimesi birçok müfessir tarafından Allah'ın verdiği nimetlerin tamamı olarak anlaşılmış⁶⁹ olmakla birlikte genel kanı kudret helvası olduğu şeklindedir.⁷⁰ Her sabah namazı vakti adeta kar yağar gibi gökten güneşin doğuş vaktine kadar İsrailoğullarının üzerine kudret helvası yağdığı,⁷¹ her bir kişiye bir sa' (yaklaşık 3 kg) düştüğü ifade edilmiştir.⁷² İbn Kesîr (öl. 774/1373), Katâde'den (öl. 117/735) kudret helvasının süttten daha beyaz baldan daha tatlı olduğunu, herkesin, o gün kendisine yetecek kadarını aldığı fazlası ertesi güne kaldığı zaman ise bozulduğunu nakletmiştir. Rebî' bin Enes (öl. 139-40/757) kudret helvasının bir içecek olduğunu ve suyla karıştırılıp içildiğini söylemiştir. Ona göre önemli olan bunu hiçbir zahmet çekmeden elde etmiş olmalarıdır.⁷³ Bir başka yaklaşıma göre kudret helvası daha önce o bölgede bilinmeyen bir yiyecek türüydü. İsrailoğulları Allah'tan ekmek ve et istemişler, Allah da onlara kudret helvası ve bildircin eti vermişti.⁷⁴

İsrailoğullarına verilen nimetlerden bahseden başka bir âyet de şu şekildedir: “*Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk.*”⁷⁵

Şunu söyleyebiliriz ki Allah, diğer milletlere vermediği nimetleri İsrailoğullarına bahşetmiştir. Müslümanlara ahirette vaat edilen nimetlerden bir kısmı onlara bu dünyada verilmiştir. Uzatılmış olan gölge, kızarmış kuş eti, kirlenmeyen ve eskimeyen elbiseler gibi nimetler bunlardandır. Bütün bunlara rağmen akılları eksik, anlayışları bozuk ve hayvani bir ahlaka sahip oldukları için ilahi davete icabet etmemiş ve sözlerinde durmamışlardır.⁷⁶ Oysa hiçbir yorgunluk çekmeden Allah'ın nimetine mazhar olmuşlardır.⁷⁷ Firavun onları köleleştirmek istiyorken, Allah onlara iyilikte bulunmak istemiştir.⁷⁸ Şu da var ki mazlum olanlara Allah'ın yardımı sadece onlarla sınırlı değildir. O nedenle bu âyet, zayıf durumda olanlara Allah'ın, daha fazla nimet bahşetmesi anlamında⁷⁹ da değerlendirilmiştir.

Bu ve benzeri birçok âyette dile getirildiği üzere Allah'ın, İsrailoğullarına bu dünyada verdiği nimetler çok fazla olmasına rağmen onların iyi bir kul olma yönündeki çabaları bununla ters orantılı olmuştur. Bunun sonucunda da nankörlükleri sebebiyle Allah'ın gazabına uğramışlardır.

⁶⁴ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/239.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/105.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 14/300.

⁶⁷ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 9/134; Şehâbeddîn Mahmûd Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 30/84.

⁶⁸ Bakara 2/57.

⁶⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 1/220; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/118; Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, 1/263-264.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/522.

⁷¹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/1036; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/104.

⁷² Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/104.

⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1/407-408.

⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/509.

⁷⁵ Kasas 28/5.

⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/133-134.

⁷⁷ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/97.

⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/482.

⁷⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 6/570.

2. Hucurât 17. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü

Burada bahsettiğimiz ve konumuzun da temelini oluşturan âyet Hucurât sûresinde yer almaktadır. Âyet şu şekildedir: “Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilirsiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.”⁸⁰ Fakat hem içerik olarak hem de iniş sebebi bağlamında düşündüğümüz zaman sadece bu âyeti değil 14-17. âyetlerini birlikte ele almak gerekecektir.

Tefsirlerde iniş sebebi olarak yapılan değerlendirmelere baktığımız zaman birçok müfessire göre âyet, Hz. Peygamber'e gelen Beni Esed b. Huzeyme kabilesinden bedeviler hakkında inmiştir.⁸¹ Kalplerine tam anlamıyla imânın yerleşmediği bu bedeviler âyet vasıtasıyla terbiye edilmiştir.⁸²

Âyetin iniş sebebiyle ilgili bir rivâyet göre, Esedoğullarından on kişilik bir grup, hicretin dokuzuncu senesinde mescitte ashabıyla birlikte otururken Hz. Peygamber'in yanına gelerek ona selam vermişlerdir. Sözcüleri, “Bizler Allah'ın tek olup ortağı bulunmadığına, senin de O'nun kulu ve resulü olduğuna şahitlik ettik. Ey Allah'ın Elçisi! Bizler, sen bir ordu göndermeden/savaşmadan Müslüman olduk ve geride bıraktıklarımızın da seninle barış halinde olacaklarına kefiliz.” dediler. Bunun üzerine âyet indi.⁸³

Başka bir rivâyette bu âyetin kıtlık yılında Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelen Esedoğulları hakkında indiğinden bahsedilmektedir. Bu kişilerin, gerçekten iman etmedikleri halde iman iddiasında buldukları, bazı bahanelerle şehirde huzursuzluk çıkardıkları, fiyatları yükselttikleri, Hz. Peygamber'in yanına gelerek bütün varlıklarıyla, aileleriyle onun yanına geldiklerini, başkaları gibi kendileriyle savaşmadan Müslüman olduklarını söyleyerek ondan sadaka istedikleri, bu durumlarını Hz. Peygamber'in başına kaktıkları, bunun üzerine ilgili âyetlerin indiği⁸⁴ nakledilmektedir.

Konuyla ilgili rivâyetlerden anlaşılan bu kişilerin, kendileri zor durumda oldukları bir dönemde, Hz. Peygamber'e destek olmak için değil de kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına Medine'ye geldikleri, kibar olmayan bir üslupla Hz. Peygamber'den talepte buldukları, istekleri gerçekleşmeyince de orada huzursuzluk çıkardıklarıdır. Medine'ye gelişleri, Müslümanların güçlendikleri bir döneme tekabül etmektedir. O nedenle Müslüman olmalarının faydasını daha çok kendileri görecektir. Hz. Peygamber ve ashâbı zaten birçok savaş kazanmış, ganimetler elde etmiş ve devlet olarak da güçlenmişlerdir.

3. Bedevilerin Minnet Altında Bırakma Davranışlarının Gerekçeleri

Âyette *el-a'râb* şeklinde yer alan bedevî kavramı, çölde yaşamlarını sürdüren halka verilen isim olmuştur.⁸⁵ Bunların yerleşim yeri köy ya da ondan biraz daha büyük kasaba gibi yerlerdir.⁸⁶ Şehir yaşamından uzak olan bedeviler, şehre geldikleri zaman oradaki görgü kurallarına aykırı birtakım davranışlar ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber'in hayatında bunun örneklerini çokça görmek mümkündür. Mescidin içerisine idrarını yapan,⁸⁷ Hz. Peygamber'in müjdesini kabul etmeyip mal isteyen,⁸⁸ ganimet dağıtımını esnasında Hz. Peygamber'e Allah'tan kork diyen,⁸⁹ bedevice davranışlar mevcuttur. Onlar açısından çok normal olan bu tür davranış tarzları sonraki nesillere örnek olarak Hz. Peygamber tarafından eğitilen bir toplumun yapısına uymamakta ve sonraki dönemler için olumsuz bir örnek teşkil etmektedir. Âyetle konunun irdelenmesinin bir nedeninin bu olduğu söylenebilir.

⁸⁰ Hucurât 49/17.

⁸¹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beirut: Müessesetü't-Tarîhu'l-Arabî, 1423/2002), 99; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/397; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 8/27.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/175.

⁸³ Celaleddîn es-Suyûtî, *Lûbabu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl* (Beirut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfî, 1422/2002), 243.

⁸⁴ Ebü'l-Hasen el-Vâhidî, *Esbâbü'nüzûli'l-Kur'ân*, thk. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân (Demmam: Dâru'l-İslâh, 2. Basım, 1412/1992), 396.

⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 331.

⁸⁶ Abdülkadir Erkut, “Kur'ân ve Sünnet Çerçevesinde Bedevilerin İslami Değerleri Benimseme Süreci”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. Ed. Cengiz Gündoğdu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015), 3/294.

⁸⁷ Buhârî, “Vüdü”, 58 (No. 220).

⁸⁸ Buhârî, “Megâzi”, 56 (No. 4328).

⁸⁹ Buhârî, “Megâzi”, 61 (No. 4351).

Bedevilerin Hucurât sûresindeki davranışları da benzer şekilde cereyan etmiştir. Nazikçe taleplerini iletme yerine Hz. Peygamber’i rencide edici tarzda onu minnet altında bırakmaya yönelik bir üslup kullanmışlardır. Muhtemelen kendi aralarında birbirlerine nasıl davranıyorlarsa Hz. Peygambere de aynı şekilde davranmayı tercih etmişlerdir. İlk defa bir peygamber görmeleri, peygambere nasıl davranacaklarını bilmemeleri, Hz. Peygamber’in eğitiminden geçmemiş olmaları bu noktada önemli bir etken olmuştur.

Görülen odur ki bedeviler, kendilerinin, diğer Arap kabileleri gibi Hz. Peygamberle savaşmadıklarını, bütün mallarını, zenginliklerini geride bırakarak aileleriyle birlikte gönülden itaat ederek geldiklerini ve Müslüman olduklarını söyleyerek Hz. Peygamber’den hak talebinde bulunmuşlardı.⁹⁰ Bu kişiler, Hz. Peygamber’e itaat ettikleri zaman savaşa gitmek zorunda kalmayacaklarını, Müslümanların kendilerine yardımcı olacaklarını düşünüyorlardı.⁹¹ Bu gerekçeleri dile getirmek suretiyle kendilerinin, her türlü fedakarlığı yaptıklarını, bunun karşılığında da dünyevi bir beklenti içerisinde olduklarını ortaya koymaktadırlar. Bu anlamda beklentilerinin maddi olduğu gayet açıktır.

Burada sözü edilen bedeviler, gerçekten Müslüman olmuşlarsa bu onlar için bir kurtuluş sebebidir. O nedenle başkalarını minnet altında bırakmaya hakları yoktur. Eğer ki bunu içlerinde bulunan nifak davranışları gereği yapıyorlarsa bu özelliklerinden kurtulmalıydılar.⁹² Kanaatimiz odur ki onların bu tavırları, kendilerinin münafık değil, iman henüz kalplerine tam yerleşmemiş olan Müslüman kimseler olduklarını göstermektedir. Eğer münafık olsalardı Tevbe sûresinde⁹³ olduğu gibi onlara daha sert davranılır ve rezil edilirdi.⁹⁴ Müslüman olmalarına rağmen cahilce davrandıkları için bir daha aynı davranışı sergilememeleri amacıyla uyarılmışlardır.

Bedevilerin tavırlarına Hz. Peygamber’in nasıl tepki verdiği dair rivâyetler de mevcuttur. Şöyle ki onların bu sözleri neticesinde Hz. Peygamber’in, bu kişilerin anlayışlarının kıt olduğunu ve şeytanın, bunların diliyle konuştuğunu söylediği, bunun üzerine de âyetin indiği⁹⁵ söylenmiştir. Hz. Peygamber’in, bu şekilde bir tepki ortaya koymasının bir nedeni, Hz. Peygamber’in yanında bulunan sahabilerin, durumdan oldukça rahatsız olmaları ve bu kişileri cezalandırmak istemeleri gibi bir durumu engellemek istemesi olabilir.

Bedevilerin bu davranışlarında birçok olumsuzluğu görmek mümkündür. Örneğin bu davranışları cahilcedir. Zira bir peygambere nasıl davranacaklarını bilemeyecek kadar cahildirler. Bir diğeri onu gönderen Allah’ı gereği gibi takdir edememeleri söz konusudur. Çünkü peygambere saygısızlık Allah’a saygısızlık anlamına gelmektedir. Bunun neticesinde Allah tarafından cezalandırılmaları da mümkündür. Hz. Peygamber’in davranışını beğenmeme ve ona karşı kibirlenme de vardır. Bunun da ötesinde onun otoritesini sarsacak şekilde bir davranış sergilemek suretiyle ona karşı bir başkaldırının olduğu da söylenebilir. Onlar, bu davranışlarıyla hadlerini aşmışlar, dahası pişkinlik göstererek bundan dolayı herhangi bir rahatsızlık duymamışlardır. O nedenle psikolojik bir baskı uygulanarak⁹⁶ âyette sert bir şekilde uyarılmışlardır.

4. Âyette Bedevilerin Bu Davranışlarına Verilen Cevap

4.1. Mü’min-Müslüman Kavramları

Mümin ve Müslüman terimleri her ne kadar inanan insanları nitelendirmek için kullanılan özel isimler olsa da aralarında birtakım farklılıkların olduğu da bir gerçektir. O nedenle konumuzla ilgili âyetin

⁹⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 99-100; Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemâm, *Tefsîru’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetü’r-Reşîd, ts.), 2/235; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/397; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Vecîz*, 8/27; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 26/269.

⁹¹ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 14/82.

⁹² Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 5/338.

⁹³ Tevbe 9/55-69.

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/175.

⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/176.

⁹⁶ Kur’an’da yer alan psikolojik cezalar için bkz. Enver Bayram, *Kur’an’da Psikolojik Ceza*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2. Basım, 2019.

daha iyi anlaşılması adına kısaca bu iki kavramın ne anlama geldiğine dair izahatta bulunmakta fayda mülahaza ediyoruz.

Korkunun zıddı,⁹⁷ gönül rahatlığı,⁹⁸ korkunun ortadan kaldırılarak güven ortamının oluşması anlamına gelen أمن / emn kökünden türeyen mümin kelimesi,⁹⁹ şeksiz şüphesiz tasdik eden, boyun eğen, peygamberlerin getirdiklerini kabul eden,¹⁰⁰ tasdik eden, doğrulayan,¹⁰¹ bu tasdikini hem dış görünüşüyle ortaya koyup hem de içten gerçekleştiren,¹⁰² Allah'ın sıfatlarını ve kullarına vadettiği şeyleri tasdik eden,¹⁰³ Allah'ın sıfatı olarak düşünüldüğünde veli kullarını azabından emin kılan,¹⁰⁴ onlara zulmetmeyeceğine dair güvence veren,¹⁰⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Bu tanımlarda insanlar açısından düşünüldüğünde mümin kelimesine daha çok kalben inanma anlamlarının verildiği söylenebilir.

Diğer bir terim olan Müslüman kelimesine gelecek olursak sıhhat ve afiyette olmak,¹⁰⁶ afetlerden,¹⁰⁷ görünür ve görünmez sıkıntılardan,¹⁰⁸ belalardan, hastalıklardan uzak olmak¹⁰⁹ anlamlarına gelen سلم / slm kökünden türeyen Müslim kelimesinin¹¹⁰ imanın bir alt basamağı veya bir üst basamağı,¹¹¹ Allah'ın emirlerine teslim olan,¹¹² boyun eğen, peygamberin getirdiklerine bağlı olan,¹¹³ anlamlarına geldiği ifade edilmiştir. Bu kelimenin, Allah'ın emirlerine teslim olmak veya Allah'a kulluğu ihlaslı bir şekilde yapmak anlamlarının olduğu da dile getirilmiştir.¹¹⁴ Elbette ki Müslüman olma kimliğinin tam olarak oluşması için dıştan itaat etmek ve içten iman etmek gerekir. Bununla birlikte içten iman eksik olsa dahi kişi toplumda Müslüman olarak muamele görür.¹¹⁵ Görülen odur ki bazıları tarafından bu kavrama her ne kadar kalben iman etme anlamı yüklense de daha çok dış görünüş itibarıyla İslam'ın gereklerini yerine getirme ve İslam toplumuyla birlikte hareket etme anlamlarının verilmesi daha uygun görülmüştür.

Az önce tarifini verdiğimiz kavramların değerlendirmesine uygun şekilde İslam'ın dil ile, imanın kalp ile olduğu söylenmiştir.¹¹⁶ Buna mukabil Kur'an'ın geneline bakıldığında mümin kelimesinin gönülden iman eden, Müslüman kelimesinin ise kalben iman etmeksizin yalnızca dış görünüş olarak Müslüman görüntüsü veren anlamında olmadığı da bilinmektedir.¹¹⁷ Nitekim Müslüman kelimesinin geçtiği bazı âyetlere¹¹⁸ bakıldığında onların, gönülden inanan insanları ifade edecek tarzda bir anlam örgüsüne sahip olduğu; bazı âyetlerde¹¹⁹ de mümin kelimesinin Allah'ın hükümlerine teslim olmak anlamına geldiği görülmektedir.

Râzî (öl. 606/1210), içten gelen bir imana sahip olmadıklarına vurgu yapmak üzere bedevilerin, hem Allah'ı gereği gibi takdir ederek iman etmek hem de diğer kullar nezdinde ilahi vahiy vasıtasıyla bilgi sahibi olmak suretiyle elde ettikleri iki şerefi kaybettiklerini söylemiştir. Ona göre bedevilerin Müslüman

⁹⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 1/90; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/140.

⁹⁸ İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/133; İsfahânî, *el-Müfredât*, 35.

⁹⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 35.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/141.

¹⁰¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 1/90; İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/135; İsfahânî, *el-Müfredât*, 36; Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/35.

¹⁰² Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 32/385.

¹⁰³ İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/135.

¹⁰⁴ İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/135.

¹⁰⁵ İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/135; Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2071.

¹⁰⁶ İbn Fâris, *Mu'cem*, 3/90.

¹⁰⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1952.

¹⁰⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 245.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/470.

¹¹⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 245.

¹¹¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 246.

¹¹² Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/471.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 23/2080; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 32/385.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 23/2080.

¹¹⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 32/385.

¹¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 23/2080.

¹¹⁷ Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1995), 5/464-466.

¹¹⁸ Bakara 2/132; Âl-i İmrân 3/52, 67; Mâide 5/111.

¹¹⁹ Tevbe 9/112; Nûr 24/51.

oluşları da şüphelidir. Çünkü Müslüman olmak teslim olmayı ve boyun eğmeyi gerektirir.¹²⁰ Bu şekilde davranan bedevilerin aslında dikkate alınmayacak durumda oldukları, siyasi teslimiyet gösterdikleri¹²¹ ifade edilse dahi bu teslimiyetleri de şüphelidir. Çünkü bedeviler, Hz. Peygamber'in uygulamalarına teslim olmak yerine onu sorgulama ve isteklerini yerine getirmesi için zorlayıcı bir tutum takınma yolunu seçmişlerdir.

Diğer taraftan bu âyette bedevilerin, İslam kelimesinin sözlük anlamındaki boyun eğmek, teslim olmak ifadesine göre bir davranış sergiledikleri de ifade edilmiştir. Çünkü onlar, bir kimsenin gerçekten iman etmiş olması için gerekli olan, hiçbir şüpheye düşmeksizin ikna olmuş bir şekilde kalben iman etmiş olma ve bu inancın gereği olarak dinin yücelmesi için bütün çabasını ortaya koyma gibi bir aşamaya gelmemişler, cihatla sınanmamışlardı. Onların gerçekten iman etmediği bilgisi Allah katında olduğu için biz de müminiz demeleri nedeniyle onların gerçek mümin olmadıklarını peygamber dahil hiç kimsenin söylemesi mümkün olmadığından "Allah söylemiştir"¹²² şeklinde bir değerlendirme de mevcuttur. Çünkü insanların niyetlerini sorgulama gibi bir görev ne peygambere ne de diğer insanlara verilmiştir.

Konuyu her döneme hitap edecek tarzda değerlendirmeyi tercih eden Muhammed Esed'e (öl. 1992) göre âyet, Hz. Peygamber döneminde yaşayan bazı insanlara yönelik olarak algılansa da her dönemde inandıklarını söylemelerine rağmen inançlarının sadece şekli şartlarını yerine getirmekle mümin olacaklarını iddia eden her dönem insanına hitap etmektedir.¹²³ Âyetlerin umumiliği de zaten bunu gerektirmektedir. Âyetin her ne kadar bir iniş sebebi olsa da tüm Müslümanlara yönelik bir ikaz mahiyetinde olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Diğer taraftan âyetlerin, tarihsellik algısından uzaklaştırılması için her döneme hitap edecek ve meselelere çözüm üretecek tarzda yorumlanması gerekecektir.

Görülen odur ki mümin ve müslim kavramları Kur'ân'da inanan insanları ifade etmek üzere benzer anlamlara gelecek tarzda ve biri diğerinin içerdiği anlamı karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Bahsi geçen âyetteki kullanımı ise sözlük anlamındaki durumu yansıtmaktadır. O da inanmış olmakla birlikte iman bakımından kemale ermemiş olan bedevilerin bu tavırlarının sadece dıştan teslim olmayı ifade edecek bir yapıda olmasıdır.

4.2. Allah'ın Bedevilere Yol Göstermesi/Hidâyet Etmesi

İnsanların, ilahi mesajla sorumlu tutulması için kendilerine davetin ulaşması ve onun içeriğinden haberdar olmaları gerekir. O nedenle Allah, birçok âyette¹²⁴ insanları doğru yola iletmek adına bazı çağrılarda bulunmuş, nelerden sorumlu olduklarını onlara hatırlatmıştır. Bu çağrının muhatapları her ne kadar bazen özel olarak bazı kesimlerin zikredilmesi şeklinde olsa da hitap aslında inanan ve inandıran tüm insanlardır. Kuşkusuz hidâyet yoluna davetin tüm insanlara yapılmış olması, kıyamet gününde onların inanmama inanmış ise sorumluluklarını yerine getirme noktasında mazeretlerinin olmaması adına oldukça önemlidir.

Konumuzla ilgili âyette de bedevilerin, gerçek manada iman etmelerini sağlamak adına onlara yol gösterici ve hidâyet yoluna ulaşmalarını sağlayıcı uyarıların bulunduğu bir hatırlatma söz konusudur. Bu âyetler vesilesiyle İslam'ı kabul ettiklerini iddia eden bedevilerin, yabancı oldukları bir konuda eğitilmeleri amaçlanmıştır. Bunu Allah, diğer insanlara da örnek oluşturacak şekilde âyet göndermek suretiyle yapmıştır. Uyarılmadıkları takdirde benzer davranışların tekrar edilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Âyetle ilgili müfessirlerin değerlendirmelerine baktığımızda Mutezile'nin, Allah'ın, kulları için hidâyet yolu açmasını O'nun için bir zorunluluk olarak gören anlayışlarına bir reddiye olduğu ifade edilmiştir. Eğer onları hidâyete ulaştırmak Allah için bir zorunluluk olsaydı "bu bedevileri hidâyete

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/118.

¹²¹ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 5/589-590; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 9/55.

¹²² Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 5/100.

¹²³ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak (İstanbul: İşaret Yayınları, 1420/1999), 3/1058.

¹²⁴ Bakara 2/21; Mâide 5/67; Şûrâ 42/15.

kavuşturması bir lütf olarak ifade edilmezdi”, denilmiştir.¹²⁵ Dolayısıyla Allah, sadece istikamet üzere olmanın neleri gerektirdiğini hatırlatmış, tercih konusunda kullarını serbest bırakmıştır. İmtihanın gereği de zaten zorla insanlara bir inancı benimsetmek değil, doğruyu ve yanlış göstererek tercihte bulunulacak ortamı hazırlamaktır.

Hidâyete ulaşım bunu yaşantı olarak da ortaya koyduktan sonra elbette ki bunun dünyada ve ahirette bir karşılığı olacaktır. O da Allah’ın yardımı ve mükafatıdır. O nedenle bu âyet, hidâyetin sadece beyandan ibaret olduğu iddiasına da reddiye olarak görülmüştür. Çünkü Allah, imanlarına sadakat gösterdikleri takdirde müminlere lütufta bulunacağını haber vermiştir. Dolayısıyla hidâyetten maksat İslam’a yöneltmek olarak anlaşılmıştır.¹²⁶ Râzî’nin de dile getirdiği gibi Allah’ın onları minnet altında bırakması Müslüman olmaları nedeniyle değil onlara iman etme noktasında hidâyet etmesi/yol göstermesi nedeniyleledir.¹²⁷ İnanmak için her türlü delili ortaya koyduktan sonra kişinin sadece ahirette değil dünyada da hayatını güzelleştirecek davranışlara yöneltmek adına hatırlatmalarda bulunmak bu kapsamda değerlendirilebilecektir.

4.3. Minnet Duyulması Gerekenin Allah Olması

İnsanların inanmaları ve iyi bir Müslüman olmaları için bu kadar gayret gösteren, nasıl bir yol izlemeleri gerektiği noktasında bunca hatırlatmaları yapan Allah’ın minnet altında bırakılmaya çalışılması, akla ziyan bir davranıştır. O nedenle konumuzla ilgili âyet bağlamında bu tür davranışlara tevessül edenlere yönelik genel bir uyarı mevcuttur.

Âyette işaret edilen birinci nokta kimin kime muhtaç olduğudur. Buna verilen cevapta Allah’ın onlara değil onların Allah’a muhtaç oldukları vurgusu yapılmıştır.¹²⁸ Çünkü Yaratanın, yaratılana muhtaç olması düşünülemez. Fakat bu âyette de görülüyor ki bedeviler, İslam’ın ve onun destekçilerinin kendilerine muhtaç olduğu şeklinde bir algı oluşturma gayreti içerisine girmişlerdir. Burada onların, Allah’ın gücünün ve âyetin indiği dönemde Müslümanların her anlamda üstün bir konumda olduklarının farkına varamadıkları görülmektedir. Bu anlamda iman noktasında çok zayıf bir aşamada olduklarının en bariz göstergesi böyle bir algıya sahip olmalarıdır. Şayet bilinçli bir şekilde algı oluşturma çabası içerisinde değillerse Müslümanların durumunu gereği gibi takdir edememeleri nedeniyle anlayış bakımından yetersiz oldukları sonucuna varılabilir.

Diğer husus kimin kimi minnet altında bırakmaya hak sahibi olduğudur. Bu bağlamda bahse konu olan kişiler, imanlarında samimi iseler kendilerine iman nasip ettiği için Allah’ın verdiği bu nimetin farkında olmalı¹²⁹ ve her daim hatırlamalıdır.¹³⁰ Minnet altında bırakacak biri varsa onun Allah olması gerektiğinin bilincinde olmalıdırlar.¹³¹ İman iddialarında doğru iseler bunun için Allah’ın, onları minnet altında bırakması gerektiğini anlamalıdırlar.¹³² Ayrıca söz konusu iddiaları doğru olsa dahi bunu başa kakma hakları yoktur. Onlara hidâyet nasip ettiği için Allah’a karşı minnet altındadırlar.¹³³ Ayrıca Müslümanların zor durumda olduğu bir dönemde Hz. Peygamber’in yanına gelip destek vermek yerine güçlenmelerini bekleyip fayda temin edecekleri zaman dilimini seçmeleri onların muhtaç durumda iken Hz. Peygamber’in yanına geldiklerini göstermektedir. O nedenle Allah zaten hiç kimseye muhtaç olmadığı gibi Hz. Peygamber ve diğer Müslümanlar da onlara muhtaç bir konumda değillerdir. Bu da yardım edilmeye muhtaç olduklarını dile getirmek suretiyle Hz. Peygamber’den yardım talebinde bulunmalarının daha doğru olacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü onların Müslüman olmamasının Hz. Peygamber ve sahabeler için bir kaybı olmayacaktır.

¹²⁵ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 14/82.

¹²⁶ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 14/82-83.

¹²⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 28/118.

¹²⁸ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 14/82; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 28/118.

¹²⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 100.

¹³⁰ İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Vecîz*, 8/27.

¹³¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 28/118.

¹³² Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 3/311.

¹³³ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 5/338; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 8/124; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 26/270.

Bir diğler husus onlara bahşedilen nimetin ne olduğıdur. Buna verilen cevapta az önce de ifade ettiğimiz gibi Allah, onları hidâyete ulaştırmakla büyük bir nimet verdiğini hatırlatmıştır. Âyette geçen minnet nimet manasına gelmektedir.¹³⁴ Kazanç elde edecek olanlar bu kişilerdir. O nedenle faydası kendilerine olacak bir şeyden dolayı Allah ve Resulünü minnet altında bırakmaya çalışmalarının doğru olmadığı açıktır.¹³⁵ Ayrıca Allah'ın, onlara verdiğı nimetleri hatırlatması onlar için bir uyarı mahiyetindedir.¹³⁶

Burada dikkat çeken bir husus, onların taleplerinin dünyevi, Allah'ın nimetinin uhrevi olmasıdır. Onlar geçici olanı isterken Allah, onlara kalıcı bir nimeti hatırlatmaktadır. O nedenle inançlarını sorgulamaları noktasında kendilerine bir uyarı söz konusudur. Çünkü hakiki mümin, geçici olanı değil kalıcı olanı tercih eder. Böylesi bir davranış sergilemeleri onların, hakiki anlamda inanmadıkları, o dönemde Arap yarımadasında bulunan herkes peyderpey Müslüman olduğı için onların da bu kervana katılma yönünde bir adım attıklarını göstermektedir. Bu davranışlarında samimi olup olmadıklarını bilecek olan Allah'tır. Fakat bir üslup hatası yaptıkları, kötü bir izlenim bıraktıkları açıktır. Bu da onların, yaşam şartları gereğı medeniyetten yoksun bir hayat sürmeleri ve görgü kuralları konusunda eğitimli olmamaları ile izah edilebilir. Her ne sebeple olursa olsun özellikle Hz. Peygamber'in huzurunda saygısızca davranan bu kişilerin ikaz edilmesi ve hatalarını düzeltmeleri noktasında çaba sarf edilmesi gereklidir. Bunu sağlamak adına en üst perdeden uyarılmış ve aynı hataları tekrar etmemeleri noktasında da ikaz edilmişlerdir.

Sonuç

Yerine getirilen bir ibadet veya herhangi bir iyilikten dolayı bir kişiyi borçlu duruma düşürme anlayışı iyi niyetle ve samimiyetle bağdaşmayan bir hareket tarzıdır. Böylesi bir düşünce, ortaya konan emeğin boşa gitmesine, sadece dünyevi çıkar elde etme gibi bir duruş ortaya konmasına dair bir intiba oluşturmuştur. Bedevilerin tavırlarında da bu açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber'in onlara vadettiğı ahiret nimetlerini önemsemeyip dünyevi menfaat elde etme ve Hz. Peygamber'i minnet altında bırakma şeklinde Müslümanlıkla bağdaşmayan bir durum kendini göstermektedir. Oysa imanın asıl meyvesi dünyada da birtakım faydaları temin ediyor olmakla birlikte ahirette kendisini gösterecektir. Dünyevi çıkarı ön plana almak suretiyle hemen karşılık beklemek ise inanç bakımından sorgulanması gereken bir durumdur. O nedenle âyette, bahsi geçen bedevilerin imanlarının ne şekilde olduğuna dair kafalarında soru işareti bırakacak ifadeler kullanılmış ve bu durum kelamcılarla müfessirlerin zihinlerini oldukça fazla meşgul etmiştir.

Benzer davranışları günümüz Müslümanlarında da görmek mümkündür. Kulluk sorumluluğıyla alakalı herhangi bir görevi yerine getirdikten sonra davranışlarıyla kibirli bir tavır sergileme, karşılık bekleme ve bu görevini yerine getirmekle başkalarına büyük bir iyilik yaptığı, o nedenle de baş tacı yapılması gerektiğı gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. O günün şartlarında bu davranış, Hz. Peygamber nezdinde kendisini gösteriyorken bugün için namaz kılan bir insanda oradaki cami görevlisine veya herhangi bir hayır kurumunda gönüllü olarak çalışan kişiye karşı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu davranışlarda muhatap adı geçen kişiler şeklinde gözükse de bu durum bedevilerin tavırlarında sadece Hz. Peygamber'e yapılan bir saygısızlık olarak algılanmayıp Allah'a karşı yapılan bir hadsizlik olarak görüldüğü gibi günümüzde cereyan eden benzer olumsuz davranışları da bu hadiseye uygun şekilde değerlendirmek mümkündür.

Neticede dünyevi karşılık beklenen bir iyilik veya ibadet, olması gereken konumundan uzaklaşmış ve faydasız bir eylem haline dönüşmüş olacaktır. Oysa âyet ve hadislerde görüldüğü üzere kişinin ortaya koyacağı her eylem onun için ahirete yönelik bir yatırım olarak algılanmalıdır. Zaten bu davranışlar, başkasını değil öncelikle kişinin kendisini ilgilendiren ve onun menfaatine olan bir yapı arz

¹³⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/338.

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânül-'Azîm*, 13/176.

¹³⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4486.

etmektedirler. Bunun bilincinde ve iman bakımından kemale ermiş olan bir kişinin, hemen karşılık beklemesi ve ahiret boyutunu ihmal etmesi aslında inandığı değerlerle bağdaşmayan bir durumdur. Bu tür davranışlar sergileyen kişinin neye iman ettiğini sorgulaması, ihlas ve ihsan kavramlarının ne anlama geldiğini düşünmesi ve en önemlisi yaratılış gayesinin ne olduğu ile ilgili bir muhakemeye yönelmesi kanaatimizce faydalı olacaktır.

Kaynakça | References

- Abdürrezzak b. Hemmâm, Ebû Bekir. *Tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Mustafa Müslim Muhammed. Riyad: Mektebetü'r-Reşîd, ts.
- Âlûsî, Şehâbeddîn Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Bayram, Enver. *Kur'an'da Psikolojik Ceza*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.d. Riyad: Dâru Tayyibe, 1409.
- Beydâvî, Nâsiruddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş. Dimeşk/Beyrut: Dâru'r-Reşîd/Müessesetü'l-İman, 1421/2000.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa. Sihâhu'l-luğa, es-Sihâhu'l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990.
- Cürcâni, Seyyid eş-Şerif. *Mu'cemu't-Ta'rîfât*. Thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.
- Ebüsüüd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Erkut, Abdülkadir. "Kur'ân ve Sünnet Çerçevesinde Bedevilerin İslami Değerleri Benimseme Süreci". *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. Ed. Cengiz Gündoğdu. 3/293-311. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*. Çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak. İstanbul: İşaret Yayınları, 1420/1999.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. Thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. er-Rahhale el-Fârûk v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. Cezire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânu'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 4. Basım, 1426/2005.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Murtaza Bedir. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008.
- Mâverdî, Muhammed b. Habîb Ebû'l-Hasen. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. İbn Abdilmaksûd. İbn Abdîrrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

- Mevdûdî, Ebü'l-A'la. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. Çev. Muhammed Han Kayanî. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1995.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Müessesetü't-Tarihü'l-Arabî, 1423/2002.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-gayb/et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Suyûtî, Celaleddîn. *Lübabu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfî, 1422/2002.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Türkiye Diyanet Vakfı Meali. Erişim 1 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Vâhidî, Ebü'l Hasen. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. Thk. Isâm b. Abdülmuhsin el-Humeydân. Demmam: Dâru'l-İslâh, 2. Basım, 1412/1992.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Thk. Abdülkerim İzbâvî. Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt, 1422/2001.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsu'l-Belâga*. Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzîl ve uyuni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.